

ENDÜSTRİ İKTİSADI: KAVRAMLAR, OLGULAR VE ETKİLEŞİMLER

Orhan ÇOBAN

Erciyes Üniversitesi Nevşehir İİBF, İktisat Bölümü

Özet

Bu çalışmada piyasa ekonomisi çerçevesinde endüstri iktisadının kavramsal boyutu ve diğer alanlarla ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kavramsal bir girişten sonra hane halkı, firma ve piyasa kategorileri bağlamında mikro iktisadi olgular anlatılmış ve endüstri iktisadının makro iktisadi bağlantıları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri İktisadı, Uygulanabilir Rekabet, Yarışan Piyasalar, SCP Paradigması, Harvard Okulu

Abstract

Industrial Economics: Concepts, Facts and Relations

In this study, I examine the conceptual framework of the industrial economics and its relation to the other disciplines within the market economics. I illustrated the micro-economic facts in the context of the household, the firm and the categories of market. I also studied the macro-economic relations of the industrial economics.

Keyword: Industrial Economics, Workable Competition, Contestable Markets, SCP Paradigm, Harvard School

1. Giriş

İktisat biliminin temel açımlarından birisi, teorik anlamda kavramsal olguların içeriğinin tespitidir. Ülkeler açısından her geçen gün artan ve farklılaşan ekonomik etkileşimler, geliştirilen kavram ve yaklaşımların yönünü değiştirmektedir.

Endüstri iktisadı, birbirleri ile farklı açılardan ilişkili olan ve açıkça tanımlanabilen fiyat teorisi, rekabet teorisi, piyasa teorisi ve endüstriyel organizasyon gibi kavramlar çerçevesinde tanımlanmaktadır. Söz konusu kavramların içeriğinin ortaya konulmasında farklı yaklaşımlar olmakla birlikte, piyasa teorisinin rekabet teorisine göre daha kapsamlı, fiyat teorisine göre ise daha geniş bir alanı açıkladığı ifade edilmektedir (Heuß, 1983:61-67). Ayrıca Kaufer, endüstriyel organizasyon kavramının rekabet teorisine göre daha geniş bir açılımı ortaya koyduğunu savunurken (Kaufer, 1980:10), Scherer ise bir takım farklılıklar olmakla birlikte endüstri iktisadı ile endüstriyel organizasyon kavramlarının birbirleriyle örtüştüğünü ifade etmiştir (Scherer, 1985: 3). Söz konusu kavramlar arasındaki ilişkiler Şekil-Ek 1 yardımıyla gösterilmiştir.

Bu kavramsal olgulardan hareketle çalışmamızda, endüstri iktisadının sadece sistematığı değil, aynı zamanda endüstri iktisadının geliştirilmiş bir şekli olarak

piyasa ekonomisi boyutu da ele alınmaktadır. Endüstri iktisadı ve piyasa ekonomisinin temelini mikro iktisat oluşturduğundan dolayı, burada öncelikli olarak hane halkı ve firma gibi mikro iktisadın önemli ajanları üzerinde durulacak ve daha sonra piyasa yapıları işlenecektir.

2. Endüstri İktisadının Mikro İktisadi Temelleri

2.1 Hane Halkı/Tüketici Teorisi

Geleneksel tüketici teorisi, veri bir bütçe varsayımı çerçevesinde çeşitli mal gruplarından hareketle faydayı optimize edecek mal demetinin seçimiyle ilgilenmektedir. Bu bağlamda özellikle emek piyasasında bireysel anlamda üretici davranışları da tüketici teorisi varsayımları içerisine dahil edilmektedir. Farklı yaklaşımlar olmakla birlikte arzın yapısal fenomeni de dikkate alındığında tüketiciler, gelirin kullanılma aşamasında üreticilerle etkileşim içerisindeyler.

Talep teorisinde bireylerin faydalarının ölçülmesi hususunda bir takım sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar, öncelikli olarak belirlilik altında karar alma gibi iktisadi gerçeklerden ziyade, rekabetçi bir sürecin değerlendirilmesinde ve incelenmesinde büyük önem arz eden ve bireysel talebin önemli bir karar kriteri olan bireysel tercihleri de kapsamaktadır.

2.2. Firma Teorisi

Firma teorisi bir piyasa yapısı içerisinde faaliyet gösteren firmaların niçin kurulduğu ve onların ne tür fonksiyonlarla tanımlanabileceği sorularına çözüm aramaktadır. Bu süreçte davranış bilimi çerçevesinde geliştirilen yaklaşımlarla iktisadi yaklaşımlar arasında bir takım farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Çalışmada, bu konudaki son yaklaşımlar üzerinde durulacaktır.

Firma teorisinde bir girişimciyi/müteşebbisi teknik bir üretim fonksiyonundan hareketle modellemelere dahil etmek ve sadece amaçları doğrultusunda alınmış kararların uygulayıcısı olarak tanımlamak yeterli görülmemektedir. Bu eksikliği ortadan kaldırmak amacıyla iktisat teorisinde işlem maliyetleri, arbitraj ve gelir garantisi olarak adlandırılan yaklaşımlar geliştirilmiş ve bu yolla firmaların oluşum süreci açıklanmaya çalışılmıştır.

2.2.1. İşlem Maliyetleri Yaklaşımı

Coase tarafından literatüre katılan işlem maliyetleri yaklaşımına göre, belirli bir piyasa yapısında faaliyet gösteren firmalar işlem maliyetlerini azaltıcı kurumlar olarak oluşmaktadırlar (Oberender, 1994: 65). İşlem maliyetleri parasal bir olgu olup; bilgi ve sözleşme maliyetlerinde olduğu gibi mübadele sürecinin gerçekleştirilmesinde katlanılan bir maliyeti ifade etmektedir. Bu nedenle işlem maliyetleri üretimle direkt olarak ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, toptan alış-verişlerde işlem maliyetlerinin tüketiciler açısından düşük oranlarda gerçekleşeceği

varsayımından hareketle, ürünler ve üreticiler arasındaki etkileşimlere bağlı olarak büyük ölçekli firmaların ortaya çıkabileceği savunulmaktadır.

İşlem maliyetleri yaklaşımı çerçevesinde genel bir piyasa talebi dikkate alındığında, üretim için gerekli olan hammaddenin verimlilik ve etkinlik kriterleri çerçevesinde ne zaman ve ne şekilde tedarik edilmesi gerektiği sorusu, bir karar problemi olarak geçerliliğini korumaktadır. Ayrıca, işlem maliyetleri yaklaşımında piyasa ihtiyaçlarının tedarik edilmesi, firma içi organizasyon maliyetlerinin en önemli boyutunu oluşturmaktadır.

İktisat literatüründe işlem maliyetleri yaklaşımı, gelişmeleri geniş anlamda (g.a.) dikey birleşmeler (vertikal integration) teorisi olarak adlandırılan teoriye yönlendirmiştir⁽¹⁾. Bu teori de, firma içi organizasyon maliyetlerinin piyasada tutunabilmek için katlanılmak zorunda kalınan maliyetleri (tutundurma maliyetleri) aşıncaya kadar firmaların piyasa faaliyetlerini yürütebilecekleri; söz konusu etkileşimin sonucuna bağlı olarak firmalar arasında daha ileri düzeylerde birleşmelerin ortaya çıkabileceği savunulmaktadır. Ayrıca maliyetlerin tam olarak belirlenmesi halinde, piyasa ile firma arasındaki etkileşim sürecinde optimal emek dağılımının ne şekilde sağlanabileceği sorusunun cevaplanabileceği ve buradan hareketle de ilgili piyasada ve geniş anlamda bir ekonomide optimal entegrasyon şeklinin oluşturulabileceği ifade edilmektedir (Oberender, 1994: 66).

Sonuç olarak bu etkileşimler, firma ölçeklerinden hareketle işlem maliyetlerinin açıklanmasını kolaylaştırmaktadır. Fakat, harcamaların diğer türlerinde olduğu gibi söz konusu maliyetler (firma içi organizasyon ve tutundurma maliyetleri) objektif olarak hesaplanamamaktadır. Bu bağlamda optimal piyasa yapısının ne şekilde oluşması gerektiği sorusu ise yeni tartışmalara yol açmaktadır (Bössmann, 1983:105).

Schneider'e göre piyasa veya firma bağlamında işlem maliyetleri konusunda ortaya atılan varsayımlar, sürekli olarak bir takım ikilemlere (dichotomie) neden olacaktır (Schneider, 1985: 1237). Bu çerçevede piyasa ile firma içi koordinasyonu birbirinden ayıran fiyat bağımsızlığı kriteri, geçersiz ve mantık hatası bir ikilem olarak düşünülmektedir. Ayrıca, endüstriyel organizasyon bağlamında piyasaya ilişkin koordinasyonu gerçekleştiremeyen firmalar açısından da hiyerarşik yapının oluşturulması konusundaki tartışmalarda da genel geçerliliği olan bir sonuca ulaşılamamıştır (Oberender, 1994: 66).

Endüstriyel yapıdan kaynaklanan sorunlar, işlem maliyetleri konusunda geliştirilen yaklaşımların genel bir eksikliği olarak görülmemeli, firmaların farklı etkileşimlerinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Bu süreçte, ne piyasada mübadele ilişkisine girmeyen bir firma, ne de firmasız bir piyasa yapısı düşünülebilecektir.

2.2.2. Arbitraj Yaklaşımı

Arbitraj yaklaşımında, firma oluşumlarını açıklamada piyasada arbitrajcı (piyasadaki fiyat farklılıklarından yararlanan kimse) olarak tanımlanan müteşebbisin niteliklerinden hareket edilmektedir (Kirzner, 1978: 32). Buna göre piyasa aktörlerinin kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek ve faydalarını artırabilmek için sürekli olarak yeni gelir kaynakları arayacakları savunulmaktadır. Söz konusu hedeflere ulaşmada, aktörlerin özellikle satış ve tedarik piyasalarındaki davranış stratejilerinin önem arz edeceği ifade edilmektedir. Ayrıca, bu yaklaşımda söz konusu davranış stratejilerinin etkin olması halinde aktörler açısından arbitrajın sadece kısa dönemde mümkün olabileceği vurgulanmaktadır.

Gelir kaynaklarının etkinsiz dağılımına bağlı olarak arbitrajın elde edilmesi, piyasada dengesiz bir yapının oluştuğuna işaret edecektir. Bunun nedeni, arbitrajcının kendi yetenek ve becerilerine bağlı olarak piyasadaki dengesizliği, lehine çevirmesidir. Söz konusu yaklaşıma göre girişimci, hem kendisi lehine dengesiz bir yapının oluşumunu bekleyecek, hem de piyasada ayakta kalabilmek için kendi iktisadi faaliyetlerini sürdürecektir. Piyasada dengenin oluşması halinde arbitrajı hedefleyen müteşebbis, yeni arbitraj imkanları elde edebilmenin yollarını araştıracaktır. Dengenin sağlandığı bir piyasa yapısında yeni arbitraj imkanları elde edilmesinin temel kaynağını, yenilik oluşturmaktadır. Yeniliği gerçekleştirebilen müteşebbisler (yenilikçiler), kendi fayda ve gelirlerini artırabilmek amacıyla sürekli olarak dengenin bozulması yönünde faaliyetlerine devam edeceklerdir.

2.2.3. Gelir Garantisi Yaklaşımı

İşlem maliyetleri yaklaşımından hareketle firmaların oluşum sürecini açıklamaya çalışan Schneider'in ve arbitraj yaklaşımı çerçevesinde Kirzner'in ortaya atmış oldukları yaklaşımların bir takım eksikliklerinin olduğu ileri sürülmektedir. Onlara göre firma sayısının artması, gelir güvencesinin azalması anlamına gelmektedir (Schneider, 1985: 1239).

Karar birimleri, mübadele etkileşimlerine bağlı olarak piyasalarda faaliyetleri sürdürmektedirler. Bu nedenle yeni bir strateji geliştirmek ve uygulamak isteyen karar birimi, kendi gelir güvencesizliğini azaltabilmek ve bu yolla kendi gelirlerini artırabilmek amacıyla etkileşimde bulunduğu karar birimlerinin davranışlarını dikkate almak ve onların davranışlarına göre yeni stratejiler belirlemek zorundadır. Ancak bu yolla firmalar, piyasa ve firma etkileşimine bağlı olarak ortaya çıkan işlem maliyetlerinden kurtulabileceklerdir. Söz konusu etkileşimler literatürde oyun teorisi çerçevesinde geliştirilen modellerle ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Schneider'in de ifade ettiği gibi, bu sürecin olumlu gelişebilmesi için organizasyon ve personel davranışları teorilerinde ortaya çıkan eksikliklerin giderilmesi ve özellikle de emek piyasalarındaki mübadele sürecinin önemli bir sorunu haline gelen yönetici-ajan probleminin (principal-agent-problem) ortadan kaldırılması gerekmektedir.

2.3. Piyasa Ekonomisi

Endüstri iktisadı, geniş anlamda piyasa ekonomisi olarak adlandırılan ve firmaların kendi iç ilişkileri ile diğer firmalar arasındaki etkileşimlerini açıklayan piyasa teorisi kavramı ile örtüşmektedir. Burada öncelikli olarak piyasada faaliyet gösteren aktörlerin davranışları üzerinde piyasa sürecinin etkisi analiz edileceğinden dolayı, piyasa sürecinin gelişimi konusunda önem arz eden ve endüstri ile ilişkili olan bir çok yaklaşım, firma perspektifi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Endüstriyel organizasyon, piyasa teorisi ve endüstri iktisadı kavramları arasında ortaya çıkan bir takım farklılıklar, isim öncelikli kavramları önemsiz hale getirmektedir. Söz konusu kavramlar şimdiye kadar ki geleneksel yaklaşımlarda konunun gelişimine bağlı olarak çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılmış ve Harvard Okulu tarafından literatüre katılan yapı-davranışsal yapı ve performans paradigması (SCP (Structure-Conduct-Performance) Paradigması) çerçevesinde incelenmiştir.

2.3.1. Firma-Piyasa Perspektifi

Endüstri iktisadı çerçevesinde endüstriyel rekabeti oluşturan yapısal kavramların tanımlanması, ortaya çıkan yeni süreçlere bağlı olarak yeni stratejilerin geliştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda endüstri, aynı veya birbiri ile ilişkili mal ve hizmetleri üreten firmalar⁽²⁾ topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Demsetz, 1997: 426).

Piyasa ve firmalar arasındaki karşılıklı ilişkiler olarak firma perspektifinin gelişimi en basit şekliyle iki boyutta değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, piyasa performansı üzerinde direkt etkiye sahip olan fiyatların tespiti, diğeri ise son zamanlarda revaçta olan globalleşme eğilimlerine bağlı olarak önem kazanan iktisadi parametrelerin davranışdır. Parametre davranışları ile ilgili teori, endüstriyel organizasyon literatüründeki bir takım sorunların çözümü amacıyla genel piyasa teorisi çerçevesinde Heuß tarafından altmışlı yılların ortalarında yapılan çalışmalarla literatürdeki yerini almaya başlamıştır. Bunun yanı sıra söz konusu kavram, rekabet teorisi kavramı ile eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır. Geniş anlamda fiyat teorisini içeren fiyat davranışları teorisi, yarışan piyasalar kavramı ve endüstriyel organizasyonu temel alan ve Harvard Okulu tarafından geliştirilen yaklaşımlar, SCP paradigması çerçevesinde ve fiyat teorisi bağlamında özetlenmektedir.

Dar anlamda fiyat teorisi, denge fiyat düzeyinde homojen bir piyasanın her iki tarafında yer alan aktör sayılarının ne tür etkiler meydana getirdiği soruları ile meşgul olmaktadır. Mübadele sürecinde etkinlikleri dikkate alınmayan ve klasik fiyat teorisinde sabit olarak kabul edilen dışsal değişkenler, endüstri iktisadında bir endüstrinin yapısını açıklamaya çalışan teorilere dahil edilmeye çalışılmaktadır. Homojenlik ve açıklık gibi bir takım varsayımlara bağlı olarak bir iktisadi oluşumu etkileyen tüm faktörler, piyasa performansı çerçevesinde fiyat üzerinde farklı

etkiler meydana getirmek suretiyle, piyasa yapılarının çeşitli şekillerde sınıflandırılmasına imkan sağlamaktadır. Geleneksel anlamda söz konusu piyasa yapıları kısmi monopol, bilateral monopol, monopson, monopol, oligopol ve polipol gibi adlarla sınıflandırılmaktadır.

Piyasa yapıların genel varsayımları çerçevesinde fiyat teorisinin kavramları, endüstri iktisadının unsurlarına ilaveten hem yarışan piyasalar hem de Harvard Okulu tarafından literatüre katılan kavramlar ile örtüşmektedir. Burada fiyat bağlantılı piyasa performansının tahmininin önemli oranda bir güvenilirliğe sahip olduğuna ve soyutlama derecesinin büyüklüğüne bağlı olarak da fiyat teorisi modellerinin benimsendiğine işaret etmek gerekmektedir. Diğer taraftan piyasa aktörlerinin davranışları üzerinde etkinliği olan değişkenlerin yeterince içselleştirilememesi ve dikkate alınan iktisadi faktörlerin fonksiyonel fiyat-miktar ilişkisine dahil edilememesi, söz konusu modelin eksiklikleri olarak görülmektedir.

2.3.2. Endüstri Perspektifi

Endüstri yapısı teorisi konusundaki açıklamalar genel olarak iki başlık altında yapılmaktadır. Bunlardan ilki, uzun zaman sürecinde birbirleriyle ilişkili olguları açıklamaya çalışan Harvard Okulu (Endüstriyel organizasyon) perspektifi, diğeri ise, 70'li yılların sonlarında ve 80'li yılların başlarında yapılan çalışmalara konu olan yarışan piyasalar "*contestable markets*" teorisidir.

2.3.2.1. Harvard Okulu

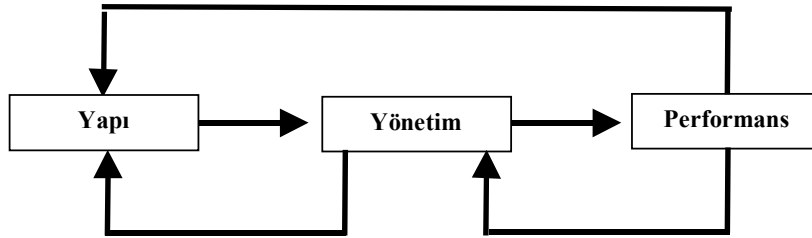
Endüstri ve endüstri iktisadı kapsamında değerlendirilen konular özellikle sanayi devrimi ile birlikte önem kazanmaya başlamış; endüstri iktisadı terimi literatüre 1940'lı yıllarda Harvard Okulundan J.M. Clark'ın çalışmaları ile girmiştir. Ülkelerin gelişiminde önemli bir aşama olarak ortaya çıkan endüstri iktisadı üzerine çalışan iktisatçılar, 19. yüzyılda geliştirilen tekniklerle ortaya çıkarılan değişimlerdeki artışlara bağlı olarak marjinallik açısından birçok problemin analitik yaklaşımlarla çözümlenebileceğine inanmışlardır. Fakat, bu konuda henüz bir görüş birliği sağlanamamakla birlikte tartışmalar genelde araştırmaların merkezinde odaklanmakta ve geleneksel yaklaşımın yeniden sorgulanması ve değerlendirilmesi yönündeki düşünceler önem kazanmaktadır. Bu süreçte endüstri iktisadının konusu ve sorunları hakkındaki açıklamalarını teorik yaklaşımlarla ortaya koymaya çalışan iktisatçılar, ortaya çıkan durumların alternatiflerini araştırmaya çalışmışlar, teorileşme sürecinde gelişmeler çok farklı yönlere sapmış ve çözümlerin hemen-hemen tamamı varsayımlara dayandırılmıştır (Çoban, 2001: 5).

Chamberlin ve Robinson'un çalışmalarında olduğu gibi, endüstri iktisadının öncülüğünü yapan Clark tam rekabet piyasa modelinin statüğünü eleştirmiştir. Rekabetçi oluşumların piyasalardaki oligopolistik yapılanmalara bağlı olarak eksik rekabet piyasaları şeklinde oluşabileceğini savunan Clark, oligopolistik yapıların piyasalardaki şeffaflığı azaltabileceğini ve ileri rekabetçi oluşumların ortaya

çıkmasını engelleyebileceğini ifade etmiştir. Clark'ın bu yaklaşımı iktisat literatüründe *Panzehir Tezi* "*Gegengiftthese*" olarak adlandırılmaktadır (Oberender, 1984: 67).

Clark'ın yapmış olduğu bu açılım, Mason, Bain, Scherer ve Shepherd gibi iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalar ve geliştirilen yaklaşımlarla devam ettirilmiştir. Bu açılım ve yaklaşımların tamamı, daha öncede ifade edilen SCP paradigması çerçevesinde değerlendirilmektedir. Söz konusu paradigma yardımıyla piyasa aktörlerinin davranışlarını açıklayabilecek belirli bir metodolojinin geliştirildiği düşünülmüş ve buradan hareketle piyasa sürecinin beklenen sonuçları hususunda karar verilmeye çalışılmıştır⁽³⁾.

SCP arasındaki etkileşimi yansıtan kompleks ilişki Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Yapı, Yönetim ve Performans Arasındaki Kompleks İlişkiler

SCP paradigmasından hareketle geçmişte başarılı bir performans ortaya koyan firmaların gelecekte de başarılı bir performans ortaya koyabilecekleri yönündeki bir düşünce tarzı, cevabı henüz bulunamayan bir takım eksikliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Söz konusu eksiklikler, endüstri iktisadının tam olarak tanımlanmasında bir takım sorunları ortaya çıkarmakta ve bu sorunların nedenleri SCP paradigması çerçevesinde direkt olarak araştırılmamaktadır. Fakat bu argümanların, belirli bir iktisat dalının analiz edilmesinde önemli roller üstlendiği yadsınamaz bir gerçektir.

Harvard Okulu'na mensup iktisatçıların sorunun doğasına göre yaklaşım belirlemeleri, bir takım eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Fakat bu bağlamda gözlemlenen konunun etki alanları dikkate alınmadan, ortaya çıkan sorunların giderilemeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte ortaya atılan yaklaşımlardan hareketle endüstri iktisadının bütün alt dallarını tanımlamanın mümkün olmamasından dolayı, tamamlayıcı (ilave) ve rekabetçi açıklamaların geliştirilmesi zorunluluğu doğmaktadır. Bu çerçevede Heuß ve Schumpeter'in literatüre kattığı firma kavramı, rönesans niteliğinde bir gelişme olarak kabullenilmektedir.

Bir piyasa yapısından hareketle dengenin optimalin altında veya üstünde oluşup-oluşmadığı sorusunun cevabı, rekabet bağlamında optimallik kavramının tanımlanmasını gerektirmektedir. Katzenbach, oligopolistik bir piyasa yapısında optimallik konusunda ortaya çıkan soruların, etkin bir ürün farklılaştırması yardımıyla cevaplanabileceğini ifade etmiştir (Katzenbach, 1967: 49). O'na göre ürün farklılaştırmasına bağlı olarak piyasaya katılımların sayısında azalma yönünde bir eğilim ortaya çıkacak; buna bağlı olarak da potansiyel rekabetin yoğunluğu azalacak ve uzun dönemde piyasa dengesi optimalin altında oluşacaktır. Optimal bir piyasa yapısının ne şekilde oluşacağı konusu üzerine yoğunlaşan Katzenbach'ın yaklaşımları zamansal açıdan Harvard Okulunun nihai düşüncesini yansıtmakla birlikte, yeni bir açılımın başlangıcını oluşturmuştur.

Katzenbach, piyasada optimalin altında bir denge oluşması halinde kamu tarafından yapılacak düzenlemelerle optimala ulaşma yollarının araştırılabileceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede Katzenbach, kamu müdahalesine bağlı olarak ortaya çıkabilecek sorunların minimize edilebilmesi için alınacak tedbirlerin ve uygulanacak yöntemlerin tartışılmasını ve müdahalenin optimala ulaşma amacıyla yapılması gerektiğini savunmuştur (Katzenbach, 1967:138, 144).

Buraya kadar yapmış olduğumuz incelemelerde de görüldüğü üzere, bir endüstrinin yapısının açıklanmasındaki yaklaşımların kavramsal eksikliği, tartışmaları farklı sonuçlara götürmektedir. Gerçek hayatta tam rekabet piyasası yapısı kriterlerine uygun bir piyasanın oluşmamasından dolayı, tartışmalar genellikle en iyi performansı gösteren ve gerçekleşmesi mümkün olan rekabet kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bain'e göre rekabet teorisinin oluşturulmasında ise uygulanabilir rekabet "*workable competition*" ve işlevsel rekabet yaklaşımlarından yararlanılmalıdır (Bain, 1968: 4).

Harvard Okuluna göre uygulanabilir rekabetin temeli, piyasa oluşumuna etki edebilecek her bir müdahalenin etkinliğine bağlı olarak şekillenmektedir. Uygulanabilirlik kavramı, firma fonksiyonları üzerinde piyasanın genişliği ve geçmişi gibi çeşitli değişkenlerinin önemine işaret etmektedir. Piyasa oluşumunu açıklamaya çalışan yaklaşımlarda ortaya çıkan eksiklikler, bu çerçevede geliştirilen teorileri de etkisizleştirmektedir. Tüm bunlara rağmen günümüzde istatistiki verilerden hareketle bir endüstrinin analiz edilmesi mümkün olmaktadır.

Sonuç olarak, endüstri iktisadının klasik yaklaşımlarından hareketle piyasa oluşumunun açıklanması hususunda genel geçerliliği olan bir modelin oluşturulamadığı söylenebilir. Fakat, özellikle Shepherd ve Scherer gibi iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalar, endüstri iktisadında önemli açılımlar yapılmasına zemin hazırlamıştır.

2.3.2.2. Chicago Okulu ve Yarışan Piyasalar

1970 ve 1980'li yıllara kadar önemli ölçüde kabul gören geleneksel SCP paradigmasının zamanla birtakım eksikliklerinin olduğu ortaya çıktığı tespit

edilmiş; söz konusu eksikliklerle ilgili çözüm arayışları, endüstri iktisadında farklı alanlarda birçok araştırmanın yapılmasına sebep olmuştur. Farklı yöntemlerin izlendiği bu araştırmalarda, genellikle teorik yaklaşımlardan hareket edilmiştir. Bu bağlamda, özellikle yeni endüstrileşen ekonomilerin (NIE) gelişim sürecinin ortaya konulabilmesi için oyun teorisi ve oligopoldeki son gelişmelere bağlı olarak şekillenen SCP paradigmasının Neoklasik geçmişinin ayrıntılı olarak incelenmesi önem kazanmıştır. Bu konudaki araştırmalara ABD’nden Spence, Dixit ve Stiglitz’in, İngiltere’den Waterson, Clarke ve Cowling’in çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. Adı geçen bilim adamlarının incelemeleri, yaygın kabul gören yaklaşımlardan ve endüstri iktisadi metinlerindeki bulgulardan başlamaktadır (Ferguson, 1992: 4).

Sonraki yıllarda özellikle teknolojik değişme ve rekabet gücü çerçevesinde Baumol’un rekabet edebilirlik “*contestability*” kavramı gibi birçok kavram endüstri iktisadına ilave edilmiştir (Baumol, 1967: 7). Ayrıca, Chicago Okulundan Brozen, Peltzman, Demsetz ve Stigler gibi iktisatçılar da endüstri iktisadının gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Ayrıca, NIE ve SCP yaklaşımından farklı olarak Chicago Okuluna mensup iktisatçılar (daha az boyutta da olsa Baumol), çeşitli derecelerde önem arz eden aşırı “*excesses*” monopollere bağlı olarak oluşan rekabetçi olmayan uygulamaların olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için alternatif teoriler geliştirmişlerdir. Baumol ve Chicago Okuluna mensup iktisatçılar Neoklasik yaklaşımdaki firma varsayımından hareketle, firmaların dünya piyasalarında rekabet edebilecek güçlere sahip olmaları gerektiğini iddia etmişlerdir (Demsetz, 1995: 41).

3. Makro-ekonomik Genişleme

Günümüzde mikro-ekonomik yönelimli piyasa ekonomisini, makro ekonomik unsurlardan hareketle zenginleştiren yaklaşımlar geliştirilmektedir. Formel olarak mikro ekonomik ve makro ekonomik süreçler arasında bir ilişkinin ve bağımlılığın olduğu muhakkaktır. Mikro, makro ve piyasa düzlemleri arasındaki etkileşimlerden yararlanılarak, piyasa yapısı ve iktisadi gelişim arasında önemli ilişkiler ortaya çıkarılmıştır (Helmstädter, 1986: 69). Buna göre çeşitli şekillerde olmakla birlikte spesifik piyasanın oluşumu, genel iktisadi yapıya bağlıdır. Para ve finans politikaları, sosyal politikaların düzenli olarak yürütülmesi, teknolojik değişimlerin ekonomiye uyarlanması ve genel eğitim sistemi gibi konular bütün piyasa yapılarında spesifik piyasanın oluşumu üzerinde direkt etkiye sahiptir.

İktisat politikaları ve bir ekonominin genel yapısı, piyasa yapısını önemli ölçüde etkilemektedir. Piyasa yapısının bozulması, özellikle büyük işletmeler ve anahtar endüstriler açısından önem arz eden rekabet politikalarının belirlenmesi bağlamında kamunun piyasaya müdahalesini gerektirmektedir (Oberender und Fricke, 1992, 230). Fakat kamunun müdahalesine bağlı olarak ortaya çıkan yapısal değişim, bireylerin tercihlerindeki bir değişimin iktisadi sisteme uyumunu sağlamaya yönelik olmalıdır. Gerekli önlemler alınmaması halinde elde edilen

politik yapı, piyasa şartlarına uygun olarak kaynakların yeniden dağılımını engelleyecektir. Kamusal düzenlemelere göre şekillenen piyasa, tüketici tercihlerine dikkate almadan resmi karar alıcıların (politikacıların) tercihlerini yansıtacaktır.

Genel iktisadi yapıdan hareket edildiğinde güvensizliğin piyasa davranışları ve piyasa performansı üzerinde önemli etkiler meydana getirdiği ve güvensizliğin hakim olduğu ekonomilerde yüksek enflasyonun hüküm sürdüğü; kaynakların etkin dağılımının sağlanamadığı ve karar alma sürecinde eksik bilginin (asimetrik bilgi) ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Söz konusu asimetrik bilgiye bağlı olarak, firmaların planlama ufku daralmakta ve yeniliğe yönelik faaliyetleri azalmaktadır.

4. Sonuç

İktisadi çalışmaların araştırma konusunu çoğu zaman endüstriler oluşturmaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında endüstri analizleri vasıtasıyla endüstrilerin sektörlerdeki yerinin belirlenmesi, ülke ekonomilerinin uluslararası rekabet gücünün ortaya konulması, iktisadi olayların çözümü ve değerlendirilmesi gösterilmektedir.

Endüstri iktisadının temel ilgi alanlarını yapı, davranışsal yapı/yönetim ve başarı/performans arasındaki ilişkiler oluşturmaktadır. Ayrıca, Carlsson tarafından literatüre katılan ve endüstri iktisadında önem arz eden endüstri dinamiği olgusu, Avusturya Okulunun ve Alfred Marshall'ın çalışmalarının temelini oluşturmuş ve yenilik merkezli değişim konusunun temel alındığı analizlere bağlı olarak yapılan çalışmalar doğrultusunda genişletilmiştir. Bu bağlamda endüstri dinamiği, endüstriyel organizasyon konusuna farklı bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin, endüstriyel organizasyon, ekonomide sosyal refahı azaltan fakat firma kazancını maksimize eden monopolün varlığı süreci ile meşgul olurken, endüstri dinamiği, monopol gücünün uzun süreli devamına bağlı olarak tüketici ve firma davranışlarında meydana gelen değişmelerle ve monopolün gelişmesinin sebepleriyle ilgilenmiştir.

Endüstri iktisadında endüstri perspektifi ve firma perspektifi olmak üzere birbiriyle farklılık arz eden iki önemli bakış açısı bulunmaktadır. Firma perspektifi teorisine göre girişimcilerin amaçları doğrultusunda firmaların davranışsal şekilleri ve piyasaların gelişimi açıklanmaya çalışılmakta, endüstri yapısını açıklamaya çalışan endüstri yapısı teorisinde ise firmaların piyasadaki davranış ve performansları üzerine etki eden oluşumlar analiz edilmek istenmektedir.

Piyasa ekonomisi, fiyat ve piyasa teorisi konusunda şimdiye kadar geliştirilmiş olan yaklaşımları kapsayan genel bir kavram olarak literatürdeki yerini almıştır. Bu çalışmada geliştirilen sistematığe bağlı olarak piyasa ekonomisini açıklamamanın yeterli olamayacağını ve açıklamalarda katı bir sınıflandırma yapılmasının yanlış yönelimlere yol açabileceğini vurgulamakta fayda vardır. Piyasa sürecinde girişimcilerin önem ve fonksiyonları yeter derecede

saydamlaştırılmak isteniyorsa, davranışsal olmayan firma teorisinin de dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca, herhangi bir piyasa yapısında şekillenen arz ve talep unsurları birbirlerinden bağımsız olmadıklarından dolayı hane halkı teorisi, saf talep teorisini açıklayamamaktadır.

NOTLAR

- (1) Ayrıntılı bilgi için bkz., Lale Davut, *Sanayi İktisadi: Piyasa Yapısı Unsurları*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1994, ss. 31-35.
- (2) Firmalar, bir ekonomide mal ve hizmet üretimi için gerekli olan üretim faktörlerini kullanan birimler olarak algılanmaktadır.
- (3) Ayrıntılı bilgi için bkz., Orhan Çoban, *Türkiye Tekstil Endüstrisinin Üretim Yapısı ve Karşılaştırmalı Rekabet Gücü-AB Örneği Almanya İle Karşılaştırma ve Bir Alan Çalışması*, Sivas: Basılmamış Doktora Tezi, 2001.

Kaynakça

- Bain, J.S., *Industrial Organization*, John Wiley and Sons Inc., 2. Edition, New York, 1968.
- Baumol, W. J., *Business Behavior, Value and Growth*, Revised Edition, Harcourt, Brace and World, New York, 1967, p.7.
- Bössmann, E., “Unternehmen, Märkte, Transaktionskosten: Die Koordination ökonomischer Aktivitäten”, *Wirtschaftswissenschaftliches Studium*, 12. Jg. 1983, ss. 105-117.
- Çoban, O., *Türkiye Tekstil Endüstrisinin Üretim Yapısı ve Karşılaştırmalı Rekabet Gücü-AB Örneği Almanya İle Karşılaştırma ve Bir Alan Çalışması*, Basılmamış Doktora Tezi, Sivas, 2001.
- Davut, L., *Sanayi İktisadi: Piyasa Yapısı Unsurları*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1994.
- Demsetz, H., “The Firm in Economic Theory: A Quiet Revolution”, *The American Economic Review*, Volume: 87, No: 2, May 1997.
- Demsetz, H., *The Economics of The Business Firm: Seven Critical Commentaries*, First Published, Cambridge University Press, New York, 1995.
- Ferguson, P.R., *Industrial Economics: Issues and Perspectives*, First Published, The Mc Millan Press Ltd., Hong Kong, 1992.
- Helmstädter, E., “Dynamischer Wettbewerb, Wacshstum und Beschäftigung”, in *Technischer Wandel: Analyse und Fakten*, (G. Bombach, B. Gahlen, A.E. Ott (Hrsg.)), Tübingen, 1986.

Heuß, E., "Methodische Bemerkungen zur Preis- und Wettbewerbstheorie", in *Struktur und Dynamik der Wirtschaft*, Beiträge zum 60. Geburtstag von Karl Brandt, (H. Enke, W. Köhler, W. Schulz (Hrsg)), Freiburg, 1983.

Katzenbach, E., *Die Funktionsfähigkeit des Wettbewerbs*, Wirtschaftspolitische Studien aus dem Institut für Europäische Wirtschaftspolitik der Universität Hamburg, Heft: 1, 2. Aufl., Göttingen, 1967.

Kaufer, E., *Industrieökonomik: Eine Einführung in die Wettbewerbstheorie*, München, 1980.

Kirzner, I.M., *Wettbewerb und Unternehmertum*, Tübingen, 1978.

Oberender, P., "Industrieökonomik", *Wirtschafts Studium*, Heft: 2, Februar 1994, ss. 65-74.

Oberender, P., *Marktstruktur und Wettbewerb in der Bundesrepublik Deutschland*, Branchen Studien zur deutschen Volkswirtschaft, München, 1984.

Oberender, P., und U. Fricke, *Forschungsförderung in der Europäischen Gemeinschaft: Eine ordnungspolitische und empirische Analyse*, Bern, 1992.

Scherer, F.M., "Stand und Perspektiven der Industrieökonomie", in *Industrieökonomik: Theorie und Empirie*, (G. Bombach, B. Gahlen, A.E. Ott (Hrsg.)), Tübingen, 1985.

Schneider, D., "Die Unhaltbarkeit des Transaktionskostenansatzes für die "Markt oder Unternehmung", Diskussion", *Zeitschrift für Betriebswirtschaft*, 55. Jg., 1985, ss. 1237-1244.